

УДК 37.06(48):371.35

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇНАХ ЯК СУСПІЛЬНА ПОТРЕБА

Логвиненко Тетяна Олександрівна
м.Дрогобич

У статті розглядаються особливості соціальної роботи як професії, ті чинники, які обумовили її професіоналізацію, що мали політичний, економічний, соціальний, психологічний, науковий та моральний характер. Підкреслюється така особливість сучасної професійної соціальної роботи, що реалізується у скандинавських країнах, як поєднання її професійного і непрофесійного, добровільного статусів.

Ключові слова: соціальна робота, добродійна діяльність, професія, професіоналізація, суспільна потреба.

Соціальна робота з різними категоріями населення міцно увійшла в життєдіяльність цивілізованих країн. Позитивний досвід її організації мають скандинавські країни. Соціальна робота в сучасних умовах здійснюється в них як професійна діяльність, вид професії, що має свої особливості та розвинулась історично під впливом різних чинників. Історичний аспект трансформації добродійної діяльності у професійну становить, безумовно, науковий інтерес і для розвитку теоретичних засад української соціальної педагогіки як науки.

Проблема соціальної роботи привертає в останні роки увагу науковців різних країн. Ними висвітлюються суть поняття соціальної роботи, її різні види, технологія здійснення різними суб'єктами, професійна підготовка фахівців до проведення соціальної роботи за різними напрямками та змістом і з різними категоріями населення. Але при цьому ще недостатньо розкриваються особливості трансформації добродійної діяльності в професійну, осмислення цього процесу як об'єктивної необхідності, суттєвої суспільної потреби.

Мета статті – розкрити у скандинавських країнах трансформацію добродійної діяльності під впливом різних чинників у соціальну роботу як професійну, особливий вид професії.

Соціальна робота у скандинавських країнах пройшла складний, тривалий шлях від благодійної діяльності до її професіоналізації, тобто функціонування як виду професії. Цей новий для країн вид професії виник на певному історичному етапі суспільного розвитку як об'єктивна потреба.

У сучасному науковому трактуванні поняття "професія" означає вид трудової діяльності певної групи людей, що вимагає спеціальної підготовки і є зазвичай джерелом існування. Професія – це стійкий і відносно широкий вид трудової діяльності, визначений розподілом праці та її функціональним змістом. Поділ людей на професії склався внаслідок ускладнення і диференціації праці. Діяльність, здійснювана у певному виді професії, розглядається як професійна. Її виконують професіонали. Професіонал – це працівник, який має високий рівень теоретичної підготовки та системи умінь і навичок для роботи за обраною професією. Критерій підготовленості професіонала – його здатність виконувати професійну роботу з її багатоаспектністю завдань різних рівнів складності відповідно до прийнятих норм на основі стандартів, які визначають, що фахівець повинен знати та уміти, якими якостями володіти, працюючи на певних посадах [1; 3].

Професія фахівця соціальної роботи, за науковим визначенням, належить до групи професій "людина – людина". Її особливість – спрямованість на вирішення широкого

спектру соціальних проблем людини: матеріально-економічних, медичних, психологічних, соціальних та інших. Професійна соціальна робота передбачає покращення добробуту людей, проведення соціальних змін, створення умов для духовного розвитку, соціалізації різних прошарків населення. Ця професія відрізняється від інших професій подібного типу (лікаря, юриста, психолога, педагога) своєю багатоплановістю та трудомісткістю, що вимагає від фахівців не тільки відповідних теоретичних знань та практичних умінь і навичок, а й, окрім відповідальності, багатьох якостей гуманістичного характеру: доброзичливості, толерантності, співчутливості, витримки та інших.

Професійна соціальна робота відповідає на певні соціальні виклики, об'єктивно породжується існуючими особистісними та суспільними потребами, що вимагають їхнього розв'язання. Вона цілеспрямована на задоволення потреб, які стосуються людини та соціуму в їх взаємозалежності, взаємозв'язках.

За науковим визначенням, потреба – це: "...стан живого організму, людської особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому, що виражає необхідність у чомусь, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності і є рушійною силою їхньої активності" [2, с.266]. Потреби розглядаються з позицій філософії, психології, соціології та інших наук. Вони класифікуються за видами (А.Маслоу, Дж. Бредшоу, Ш. Чхартішвілі та ін.) на вітальні, біологічні, психогенні, соціальні, педагогічні, соціогенні, нормативні та інші, які, в свою чергу, мають конкретну сутність [1; 2; 3].

Суттєва особливість соціальної роботи як професії полягає в тому, що вона передбачає реалізацію комплексу багатьох видів потреб як за їх змістом, так і за кількісною спрямованістю, що стосується окремої особистості, сім'ї, групи людей, громади, суспільства в цілому. А це викликає необхідність чіткої організації професійної роботи. У зв'язку з цим, у ній важливу роль відіграє соціальна інституалізація. Через її різні форми (державна, політичні партії, церква, сім'я, право, освіта та ін.) організується спільна діяльність людей, за допомогою соціальних норм, принципів, правил забезпечується її стабільне функціонування та регулювання. При цьому особливо суттєвого значення в соціальній роботі як професії набувають принципи державної соціальної політики, Законодавча база, виконання існуючих правових норм у соціальній сфері, функціонування соціальних служб соціальної роботи, що у своїй єдності створюють чітку систему в діяльності професіоналів цієї сфери.

Дещо поглибимо ті положення, які стосуються суті професіоналізації соціальної роботи, що виявляється в реалізації її певних ознак у Данії, Норвегії, Швеції.

У скандинавських країнах питання реалізації різноманітних соціальних потреб (особистісних і суспільних) та соціальної інституалізації міцно інтегруються з поняттям "держави загального добробуту". Це означає, що соціальна робота як професія будується в Данії, Норвегії, Швеції на засадах державної політики демократії, дотримання права, законності, справедливості, згідно з якими здійснюється прагнення забезпечити кожному громадянину гідні умови його життєдіяльності, соціальної захищеності, розвитку, можливості досягнення певних цілей тощо [1, с.115].

Підкреслимо і таку особливість сучасної професійної соціальної роботи, що реалізується у скандинавських країнах,

як поєднання її професійного і непрофесійного, добровільного статусів. У цьому контексті під непрофесійною соціальною роботою розуміють різні види добровільної допомоги, підтримки та сприяння життєдіяльності людини на засадах альтруїзму, благодійності, меценатства, безкоштовного служіння релігійного характеру, волонтерства та ін.

Проблему історичної трансформації добродійної, непрофесійної діяльності у професійну в її різних аспектах аналізують вітчизняні та зарубіжні дослідники: В.Бочарова, І.Грига, І.Зверева, А.Капська, С.Кубицький, І.Козубовська, К.Кузьміна, Г.Лактіонова, М.Лукашевич, І.Мигович, А.Малько, Є.Новак, Г.Попович, В.Поліщук, В.Полтавець, Т.Семігіна, Є.Холостова, М.Доуел, І.Лоренц, Ш.Рамон, С.Шардлоу, Т.Шанін та інші. Головні концептуальні підходи дослідників до її обґрунтування відтворюються у таких загальних наукових позиціях:

- соціальна робота виникла із добродійної діяльності, постійно розвиваючись та ускладнюючись. У певних історично-соціальних умовах цей генезис призвів до її функціонування у статусі професійної, виникнення нового виду професії;
- становлення професійної соціальної роботи обумовлювалося комплексом взаємопов'язаних чинників;
- професіоналізація соціальної роботи – поступовий, об'єктивний процес, в якому вона, внаслідок взаємодіючих чинників, стала суспільною потребою;
- як професія, соціальна робота невіддільна від необхідності здійснення спеціальної освіти працівників цього фаху в навчальних закладах;
- професіоналізація соціальної роботи та освітньої підготовки до неї має в цивілізованих країнах багато спільних ознак, що свідчить про закономірність цього процесу;
- розгляд практичної соціальної роботи як професійної у зв'язку тільки з якимсь одним суспільним фактором є необ'єктивним, оскільки це був поступовий трансформаційний процес, що поєднав у собі різні причини (не одномоментного, а продовженого впливу).

Виходячи з аналізу різних наукових джерел та враховуючи названі вище дослідницькі позиції, ми виділили чинники, які, за нашим творчим пошуком, склали основу професіоналізації соціальної роботи та спеціальної підготовки до неї в Данії, Норвегії, Швеції. До них ми віднесли:

- розвиток добродійної діяльності на засадах альтруїзму, милосердя, впливу церкви, християнства;
- інтенсивний промисловий розвиток, масову урбанізацію;
- зuboжіння населення, наявність маргіналізованих прошарків, іммігрантів;
- існування соціальних проблем, розвиток робітничого, профспілкового руху, боротьби трудящих за покращення умов життя;
- ускладнення та урізноманітнення змісту та форм соціальної роботи;
- діяльність Асоціації шкіл соціальної роботи;
- визначальну роль держави у здійсненні соціальної роботи на засадах політики загального добробуту;
- виникнення та організацію роботи соціальних служб, агентств;
- розвиток теоретичних засад соціальної роботи;
- становлення освітніх процесів у соціальній діяльності;
- взаємовпливи країн (європейських, США, Канади та ін.) у професіоналізації соціальної роботи та підготовки до неї;
- виникнення суспільної потреби у професії фахівця соціальної роботи та його спеціальної підготовки;

- перетворення соціальної діяльності в основне оплачуване заняття для певної групи людей;
- прийняття законодавчих актів, які дають професійній асоціації офіційні повноваження;
- розробку і затвердження етичного кодексу професії.

Отже, це був комплекс чинників, які мали політичний, економічний, соціальний, психологічний, науковий, управлінський, моральний характер. Вони відзначалися неоднаковим рівнем за ознаками загальності чи частковості, безпосередності чи опосередкованості впливів, значущості в ті чи інші періоди розвитку країн.

Кожен із названих чинників був у досліджуваних скандинавських країнах вагомим, маючи своє стимулююче у становленні соціальної роботи як професії значення.

Важко, наприклад, переоцінити роль динамізму соціальної роботи, її поглиблення за змістом та напрямками, розширення форм здійснення, принципів реалізації від альтруїзму до засад права, законності, державності.

Цілком закономірно, що внаслідок урізноманітнення та ускладнення соціальної допомоги клієнтам, набуття нею нових форм, все більше виникала необхідність осмислення і систематизації добродійної діяльності, пояснення та узагальнення її з наукових позицій.

Ми поділяємо наукові твердження В.Поліщука, що із розвитком державної і громадської соціальної допомоги і підтримки у ХІХ ст. виникла необхідність професійної підготовки кадрів для її здійснення [5].

Закономірно, що на практичні потреби відповіла наука, сформувавши моделі соціальної роботи, створивши її теоретичну базу (мету, завдання, зміст та технології тощо), що стало важливим фактором професіоналізації соціальної роботи та підготовки до неї фахівців.

Скандинавські вчені здійснили свій внесок у розуміння суті соціальної роботи, її системний характер. Варто зауважити про виникнення у Данії та Швеції у 50-тих роках ХХ ст. оновленого підходу у соціальній роботі до людей з певними патологіями розвитку, який мав назву "нормалізації". Професор Ш.Рамон (Великобританія), аналізуючи його, підкреслює, що у 60-х роках він поширився у США, а у 80-х – у всій Західній Європі, особливо у Великобританії, Італії та Голландії. Цей підхід стосувався повернення людей із порушеннями певних функцій організму із спеціальних установ у домашні умови. Підхід "нормалізації" ґрунтувався на переконанні, що для людей з будь-яким типом патології, перебування в установах закритого типу небажане, що майже всі особи такої категорії можуть і повинні мати нормальне і повноцінне життя у спільноті, отримуючи необхідну їм для цього підтримку [6, с.16]. Ш.Рамон наголошує, що це пов'язувалося з гуманним ставленням до людей з такими проблемами, необхідністю спільних зусиль у цьому як самих інвалідів і їхніх родичів, так і фахівців, політичних діячів, засобів масової інформації. Ш.Рамон констатує, що фахівці у Данії та Швеції, котрі розробили цей підхід і реалізували його на практиці, переконливо довели його реалістичність і переваги як для клієнтів, так і для фахівців, що з ними працювали. Окрім цього, поліпшувалась не тільки якість обслуговування, а й скорочувалися громадські витрати, оскільки надання допомоги за місцем проживання коштувало дешевше, ніж утримання в стаціонарних установах [6, с.16].

Процес виникнення і розвитку наукових підходів до соціальної роботи супроводжувався і супроводжується дискусіями, творчими пошуками найбільш об'єктивного обґрунтування різних питань, що стосуються її суті. Автори наукових досліджень виявляють різні підходи до визначен-

ня часу та місця виникнення соціальної роботи як професійної.

Доцільно зауважити, що " офіційне визнання соціальної роботи як професії проходило в різних країнах світу в різний час: як правило вона ставала актуальною тоді, коли країна переживала важкі періоди загострення соціальних проблем" [5].

Деякі дослідники стверджують, що першими країнами, де соціальна робота трансформувалась із філантропічного руху в систематичну, організовану і фахову допомогу нужденним, були Великобританія і США, та пов'язують це з кінцем XIX ст. [6, с.42]. Американський дослідник Ф.Дей вважає, що до початку професіоналізації соціальної роботи слід віднести створення у 1913 р. спеціального бюро соціальної роботи в рамках Міжуніверситетського бюро професій. Г.Попович зазначає, що визнання соціальної роботи як професії відбулося в США 1915 р. Британський учений Т.Шанін пов'язує утвердження соціальної роботи як самостійного фаху і академічної дисципліни з періодом після Другої світової війни [6, с.37]. Шведський дослідник Свен Хесслі виділяє 4 етапи професіоналізації соціальної роботи у країнах Північної Європи. Перший (1880–1950 рр.), пов'язаний з формуванням витоків професійного підходу, коли відбувалося визначення певних понять і методів. Другий (1950–1970 рр.) – етап обговорень, дискусій, коли соціальні працівники визначалися з пріоритетністю різних аспектів соціальної роботи: з одного боку, її здійсненні з індивідом або суспільством, з іншого – розгляд соціальних проблем, політичних аспектів. На третьому етапі (1970–1990 рр.) централізувалася проблема, якої ідеології слід дотримуватися при підході до соціальної роботи: ідеології громадських рухів, самодіяльних організацій, асоціацій, добровільних об'єднань, чи ідеології професійної освіти, заснованої на науці. На четвертому етапі (після 1990 р.) соціальна робота розвивається як холістська професія, яка визнає різні точки зору, різні підходи та методи, гарантуючи одночасно чіткі професійні стандарти, що враховують загальні цілі та академічні стандарти для освіти, які існують в різних країнах.

Аналіз історичних аспектів становлення соціальної роботи як професії не втратив своєї наукової актуальності і в сучасних умовах. Одним із свідчень цього є публікація Карен Лайонз "Робота в розвитку: соціальна робота, держава і Європа". У ній здійснюється порівняльний підхід до роз-

гляду соціальної роботи як професії у різних європейських країнах [8]. Кожна з проаналізованих К.Лайонз країн (Великобританія, Іспанія, Німеччина, Угорщина, Швеція) характеризується як така, що має свої історичні ознаки, сучасні особливості розвитку політики та економіки, складність професійного регіонального становлення. Ряд позитивних факторів у професійній діяльності соціальних працівників пов'язується автором статті з Швецією. В ній 90% цих фахівців працюють у державних установах, зокрема центрах соціальних служб, надаючи широке коло послуг на універсальній основі. Їхню діяльність позитивно оцінюють представники широких кіл громадськості. Набір на навчання і працевлаштування забезпечуються добре. Навчальний процес фахівців має чітко визначену суть, здійснюється в спеціальних навчальних закладах. У порівнянні з іншими країнами в Швеції існують кращі умови проведення дослідницької діяльності на докторському рівні. На думку автора, одним із показників становлення професіоналізму у соціальній роботі є формування професійних асоціацій, які беруть на себе виконання певних функцій, розробку її етичних засад тощо.

Для Шведської асоціації соціальних працівників характерним є те, що вона об'єднує біля 80% цих фахівців. Від Асоціації інших північних країн шведська відрізняється тим, що вона одночасно має функції профспілкової організації. Це зобов'язує її брати участь у розв'язанні різних проблем розвитку економіки і підтримці соціального контракту.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що професіоналізація соціальної роботи в скандинавських країнах відбувалась поступово, під впливом різних чинників. Її визначала наступна логіка: потреби індивіда та суспільства, суспільне усвідомлення їхньої значущості, накопичення практичного досвіду допомоги в реалізації індивідуальних і загальносоціальних потреб, його осмислення і формування теоретичної бази, визнання необхідності професійної підготовки кадрів для здійснення цього специфічного виду діяльності та її реалізація.

Професіоналізація соціальної роботи більшістю науковців пов'язується не з якоюсь однією датою, а розглядається як історичний соціальний процес, що активізувався в кінці XIX – поч. XX ст. Важливу роль у ньому серед інших чинників відіграло спеціально організоване навчання фахівців соціальної роботи, що в процесі її професіоналізації все більше стало закономірною суспільною потребою.

Література та джерела

1. Головатий М.Ф. Соціальна політика і соціальна робота: Термінологічно-понятійний словник / М.Ф.Головатий, М.Б.Панасюк. – К.: МАУП, 2005. – 560 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С.Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І.Д.Зверєвої. – Київ - Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.
4. Кубіцький С.О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах: навчальний посібник / С.О.Кубіцький. – К.:ДАККІМ, 2009. – 298 с.
5. Поліщук В.А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: Монографія / За ред. Н.Г.Ничкало. – Тернопіль: ТНПУ, 2006. – 424 с.
6. Соціальна робота: в 3 ч. – Ч. 1: Основи соціальної роботи / Н.Б. Бондаренко, І.М.Грига, Н.В.Кабаченко та ін. / За ред. Т.Семигіної та І.Григи. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія». – 2004. – 178 с.
7. Соціальна робота в Україні: перші кроки / За ред. Полтавця Володимира. – К.: Видавничий дім «KM Academia», 2000. – 236 с.
8. Lyons Karen. Work in Progress: Social Work, the State and Europe / K. Lyons // Social Work & Society. – 2007. – Volume 5. – P.3-16

В статті розглядаються особливості соціальної роботи як професії, те фактори, котрі обумовили її професіоналізацію і мали політичний, економічний, соціальний, психологічний, науковий і моральний характер. Підкреслюється така особливість сучасної професійної соціальної роботи, котра реалізується в скандинавських країнах, як поєднання її професійного і непрофесійного, добровільного статусу.

Ключеві слова: соціальна робота, благодійна діяльність, професія, професіоналізація, суспільна потреба.

The article deals with the peculiarities of social work as a profession, those factors which determined its professionalization and have had political, economic, social, psychological, scientific and moral character. The combination of professional and non-professional, voluntary status is emphasized as a specific feature of modern professional social work implemented in the Scandinavian countries,

Key words: social work, holistic activity, profession, professionalization, social need.